

บทความปริทรรศน์หนังสือ

สิทธิทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

ดร.ชนิก เลิศชาญฤทธิ์*

Cultural Rights in a Global World, by Anura Goonasekera, Cees Hamelink, and Venkat Iyer, eds. Singapore : Eastern University Press, 2003. 290 + vi pp.

Cultural Heritage and Human Rights, by Helaine Silverman and D. Fairchild Ruggles, eds. New York : Springer, 2007. 205 + ix pp.

ในโลกปัจจุบันที่การติดต่อสื่อสารข้ามพรมแดนทำได้ง่ายและรวดเร็วเพียงเสี้ยววินาที นักวิชาการเริ่มห่วงใยว่าวัฒนธรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติเฉพาะกลุ่มผู้คน วัฒนธรรมในบางพื้นที่ (เช่น วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการฟังดนตรี วัฒนธรรมการใช้ชีวิต) ถูกนำไปสร้างให้เป็นสินค้าระดับสากลและถูกโฆษณาหรือสร้างวาทกรรมให้ผู้คนหันมาปฏิบัติอย่างเดียวกัน ตัวอย่างเช่น กินอาหารและดื่มเครื่องดื่มอย่างเดียวกัน (เช่น อาหารสำเร็จรูปหรืออาหารแบบจานด่วน) แต่งกายเหมือนกัน (เช่น ใส่เสื้อสไต์เดียวกัน ใส่กางเกงยีนส์เหมือนกัน) ฟังเพลงและดนตรีแนวเดียวกัน (เช่น ดนตรีแนว hip hop และดนตรีแนว punk) มีวิถีชีวิตในลักษณะเดียวกัน (เช่น ชื้อของ ท่องเที่ยวเพื่อความสนุกในห้างสรรพสินค้า) (ดูตัวอย่างเพิ่มเติมใน Wise 2007) วัฒนธรรมเหล่านี้อาจส่งผลในระยะยาวทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมลดลง รวมทั้งอาจเกิดการละเมิด “สิทธิทางวัฒนธรรม” ซึ่งมีการกล่าวถึงและอภิปรายมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน

*รองศาสตราจารย์ประจำคณะโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สิทธิทางวัฒนธรรม (cultural rights) หมายถึงสิทธิในการได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมให้ประเพณีทางวัฒนธรรมได้มีการรับรู้ ดำรงคงอยู่ สานต่อ และพัฒนา และสิทธิทางวัฒนธรรมยังรวมถึงสิทธิของทุกคน หรือกลุ่มคนที่ควรได้รับการรับรองและยืนยันว่าทุกคน หรือทุกกลุ่มชนจะได้เข้าร่วม มีส่วนร่วม และได้รับความสุขจากการใช้ทรัพยากรวัฒนธรรม หรือสามารถดำเนินชีวิตทางวัฒนธรรมได้อย่างมีความสุข ปราศจากการเหยียดหยาม ปราศจากอคติ แนวคิดเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้ในการวางแผนการใช้และการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรม โดยนักวิชาการด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเสนอให้พิจารณาถึงสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชนและผู้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก คนชรา ชนกลุ่มน้อย คนชายขอบ หรือคนชั้นล่างที่ไม่มีปากมีเสียง หรือไม่มีอิทธิพลและอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง (Goonasekera, Hamelink, and Iyer 2003; Huffer 2006; Silverman and Ruggles 2007; Stavenhagen 1998; Vrdoljak 2005; Cultural Rights 2009)

ในต้นศตวรรษที่ 21 มีการถกเถียงเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากจำนวนการประท้วง การจัดประชุมสัมมนา และการจัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและสิทธิทางวัฒนธรรม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงหนังสือ 2 เล่มที่จัดพิมพ์ต่างกรรมต่างวาระในระยะห่างกันเพียง 5 ปี คือหนังสือชื่อ *Cultural Rights in a Global World* (2003) และอีกเล่มชื่อ *Cultural Heritage and Human Rights* (2007) หนังสือ 2 เล่มนี้มี “จุดร่วม” ตรงที่เป็นหนังสือวิชาการที่อภิปรายปัญหาและกรณีศึกษาเกี่ยวกับสิทธิทางวัฒนธรรมในบริบทข้ามวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็มี “จุดต่าง” ที่ชัดเจนระหว่างหนังสือทั้งสอง ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

เริ่มที่หนังสือ *Cultural Rights in a Global World* ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่ยังไม่โด่งดังนัก คือ Eastern University Press ในประเทศสิงคโปร์ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรวมบทความจากการประชุมทางวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “*Cultural Rights in a Global World*” ซึ่งจัดที่ประเทศสิงคโปร์ระหว่างวันที่ 18–20 กันยายน 2544 โดยมีนักวิชาการจาก 13 ประเทศเข้าร่วมประชุม นักวิชาการส่วนมากมาจากประเทศในทวีปเอเชีย (จีน ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน ไทย มาเลเซีย อินเดีย อินโดนีเซีย ศรีลังกา สิงคโปร์ และฮ่องกง) ที่เหลือมาจาก 2 ประเทศในทวีปยุโรป (เนเธอร์แลนด์ และอังกฤษ) ดังนั้น “เสียง” ส่วนใหญ่ในหนังสือเล่มนี้จึงเป็นเสียง

ของชาว “ตะวันออก”

น่าสังเกตว่านักวิชาการส่วนมากที่เสนอบทความในหนังสือเล่มนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อสารมวลชน และด้านกฎหมาย ที่เหลือซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อย (2 ท่าน) เป็นนักสังคมวิทยา ดังนั้นเนื้อหาหลักของหนังสือจึงเป็นเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ (หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์)

หนังสือเล่มนี้มีทั้งหมด 17 บทความ โดยบรรณาธิการได้จัดกลุ่มบทความออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ (นับรวมบทนำ แต่ไม่นับรวมรายงานสรุปผลการประชุมซึ่งกำหนดให้เป็นบทที่ 18 และจัดไว้ท้ายเล่ม) เริ่มต้นด้วยบทความ 2 เรื่องที่นับได้ว่าเป็นบทนำที่ปูพื้นทั่วไปเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม บทความแรก ซึ่งค่อนข้างสั้นกระชับ (6 หน้า) เขียนโดย 1 ใน 3 บรรณาธิการ (Anura Goonasekera) กล่าวถึงที่มาและนิยามของคำว่าสิทธิทางวัฒนธรรม รวมทั้งประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางวัฒนธรรม และปิดท้ายด้วยเรื่องโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นบริบทสำคัญที่เรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนบทความที่ 2 ซึ่งเขียนบรรณาธิการอีกท่านหนึ่ง (Cees J. Hamelink) เริ่มเข้มข้นด้วยเนื้อหาที่เน้นเรื่องสิทธิของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยตรงในบริบทโลกยุคโลกาภิวัตน์ เช่น สิทธิของมนุษย์ในการแสวงหาความสุขจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม สิทธิในการปกป้องวัฒนธรรมของตนเอง สิทธิในการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเอง สิทธิในการพิทักษ์มรดกวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือมรดกวัฒนธรรมแห่งนานาชาติ สิทธิในลิขสิทธิ์ของผลงานที่ตัวเองสร้างสรรค์ขึ้น ฯลฯ

จากนั้นเข้าสู่กลุ่มบทความต่างๆ ซึ่งเป็นกรณีศึกษา โดยบรรณาธิการแบ่งบทความต่างๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม บทความกลุ่มแรก (ประกอบด้วยบทความ 3 เรื่อง) ว่าด้วยการสื่อสารข้ามพรมแดนกับอธิปไตยทางวัฒนธรรม (Global Communication and Cultural Autonomy) บทความกลุ่มที่ 2 (มีบทความ 5 เรื่อง) ว่าด้วยสิทธิทางวัฒนธรรมกับกฎหมายระหว่างประเทศ (Cultural Rights and International Law) บทความกลุ่มที่ 3 (ประกอบด้วยบทความ 4 เรื่อง) นำเสนอความหลากหลายทางภาษาที่กำลังหายไป (Disappearing Linguistic Diversity) และบทความกลุ่มที่ 4 (มีทั้งหมด 3 เรื่อง) เน้นเรื่องโลกาภิวัตน์ (Globalization) ปิดท้ายด้วยรายงานสรุปผลการประชุม ซึ่งถูกจัดให้เป็นหนึ่งบทความต่างหาก (บทที่ 18) บทนี้นำเสนอมติของที่ประชุมสัมมนาเกี่ยวกับสิทธิทางวัฒนธรรมในบริบทของเอเชียเป็นหลัก

เนื้อหาหลักของบทความต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับสิทธิทางวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องภาษา การแต่งกาย งานเทศกาลตามประเพณีพื้นบ้าน ความรู้ ภูมิปัญญา และความคิดสร้างสรรค์ของคนกลุ่มน้อย หรือชนพื้นเมือง โดยผู้เขียนส่วนมากพยายามนำเสนอถึงปัญหาความไม่เท่าเทียม อดิ และการกีดกันชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาติพันธุ์ และคน “ชายขอบ” ในการแสดงออกถึงวัฒนธรรมของพวกเขาทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติในเวทีสาธารณะ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ พิพธิภัณฑ์ หรือในเวทีที่เป็นทางการ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ดังนั้น ในบทที่ 18 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของหนังสือ จึงนำเสนอสิทธิทางวัฒนธรรมที่ควรได้รับความสนใจและป้องกันรักษาสิทธินั้น เช่น สิทธิที่จะมีเสรีภาพในการแสดงความเห็น สิทธิในการใช้ภาษาถิ่นในเวทีสาธารณะ สิทธิในการดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านของชนกลุ่มต่าง ๆ และสิทธิของชนกลุ่มน้อยในการได้รับการศึกษาและจัดตั้งสถานศึกษาและโทรทัศน์ของตนเอง เป็นต้น

ส่วนหนังสือ *Cultural Heritage and Human Rights* ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ชื่อดังแห่งหนึ่งของวงการหนังสือทางวิชาการในโลกปัจจุบันคือ Springer ในสหรัฐอเมริกา เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการเช่นเดียวกับหนังสือเล่มแรก และบทความทั้งหมด (11 บทความ) ก็ได้มาจากการประชุมเชิงปฏิบัติการซึ่งจัดที่ University of Illinois at Urbana-Champaign ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 2006 ผู้เขียนบทความทั้งหมดในหนังสือเล่มหลังนี้เป็น “ฝรั่ง” จากประเทศที่เรียกตัวเองว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว (สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และออสเตรเลีย) หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเสมือนตัวแทนมุมมองของชาว “ตะวันตก” ต่อเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม และน่าสังเกตด้วยว่าผู้เขียนบทความในหนังสือเล่มนี้ล้วนเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์เกี่ยวกับอดีตและวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และมานุษยวิทยา

บทความในหนังสือ *Cultural Heritage and Human Rights* ถูกจัดให้อยู่ภายในกรอบประเด็นหลักว่าด้วยความหมายหรือนัยยะ (connotations) ความขัดแย้ง (conflicts) ปริศนา (conundrums) และชุมชน (communities) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม โดยใช้กรณีศึกษาและตัวอย่างจากหลายพื้นที่ในโลก เช่น เอเชีย ยุโรป อเมริกาเหนือ และอเมริกาใต้

เนื้อหาเรื่องโดยรวมเกี่ยวข้องกับสิทธิทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้อย คนชั้นล่าง คนพิการ คนผิวสี และคนพื้นเมืองที่ถูกคนกลุ่มใหญ่ ชนชั้นนำ คนต่างถิ่น คนมีการศึกษา

สูง และคนที่อ้างตัวว่ามีอารยธรรมที่สูงส่งกว่าลิดรอนสิทธิและเอาัดเอาเปรียบผ่านรูปแบบและกระบวนการต่างๆ เช่น กระบวนการทางการเมือง การค้า การศึกษา และการอ้างแสดงความเป็นเจ้าของทางกฎหมาย (ซึ่งส่วนใหญ่ออกโดยคนผิวขาวหรือชาวยุโรปแล้วนำไปอ้างสิทธิเหนือคนพื้นเมือง ดังกรณีที่เกิดขึ้นในบราซิล) นอกจากนี้ยังมีเรื่องความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของคนสองกลุ่มแต่อ้างสิทธิเหนือพื้นที่เดียวกัน (เช่น กรณีของชาวอินดูกับชาวมุสลิม ในรัฐกุจราตของประเทศอินเดีย ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการครอบครองพื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นแหล่งมรดกโลก) เป็นต้น

หนังสือเล่มนี้พูดถึงสิทธิทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ ในส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) เช่น ภาษาพื้นบ้าน ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ นิทานเรื่องเล่าปรัมปรา และประเพณีท้องถิ่น ซึ่งคนพื้นเมืองนำมาเรียกร้องความเป็นธรรม ความชอบธรรม และความเข้าใจจากคนอีกกลุ่ม ผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การเจรจาต่อรอง การเรียกร้อง การประท้วง การต่อสู้ด้วยความรุนแรง และการอารยขัดขึ้น

แม้ว่าหนังสือ *Cultural Heritage and Human Rights* จะเป็นมุมมองของชาวยุโรป-อเมริกันที่มีต่อ “คนอื่น” แต่ผู้เขียนบทความทั้งหมดเป็นนักวิชาการ มีความเป็นมืออาชีพ ไม่ได้เอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่ง และนำเสนอข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาและรอบด้าน โดยทิ้งให้ผู้อ่านคิดและหาคำตอบของแต่ละกรณีศึกษาด้วยตัวเอง

กล่าวโดยสรุป หนังสือ 2 เล่มนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมทั้งในมุมมองด้านสื่อสารมวลชนและด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ขอแนะนำว่าหนังสือทั้งสองเล่มเหมาะสำหรับนักวิชาการด้านสื่อมวลชน ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรมศึกษา ด้านสิทธิมนุษยชน ผู้บริหารองค์กร และผู้อ่านทั่วไป

บรรณานุกรม

- Cultural Rights. *What We Mean by Cultural Rights?* (www.culturalrights.net, accessed September 30, 2009).
- Anura Goonasekera, Cees Hamelink, and Venkat Iyer (editors). 2003. *Cultural Rights in a Global World*. Singapore : Eastern University Press.
- Huffer, E. 2006. Cultural Rights in the Pacific–What They Mean for Children. Paper prepared for a seminar on “*Children’s Rights and Culture in the Pacific*”, organized by UNICEF. October 30, 2006.
- Helaine Silverman and D. Fairchild Ruggles (editors). 2007. *Cultural Heritage and Human Rights*. New York : Springer.
- Stevenhagen, R. 1998. Cultural Rights : A Social Science Perspective. In *Cultural Rights and Wrongs*. Paris : UNESCO.
- Vrdoljak, A. F. 2005. *Minorities, Cultural Rights and the Protection of Intangible Cultural Heritage*. European Society for International Law Research Forum on International Law Contemporary Issues, Graduate Institute of International Studies, Geneva.
- Wise, J. M. 2007. *Cultural Globalization : A User’s Guide*. Malden, MA : Blackwell.